

FERNAND BRAUDEL ÖRÖKSÉGE STRUKTÚRA ÉS FUNKCIÓ A MAI TÖRTÉNELEMFELFOGÁSÁBAN

KERESKÉNYI Sándor

Abstract: Fernand Braudel (1902-1985), was the greatest French historian of the 20th Century and a leader of the Annales School, who has emphasized the role of large-scale socio-economic factors in the making and writing of history. He can also be considered as one of the precursors of the world-system theory. From a theoretical and methodological standpoint, the concepts of structure and function were prioritized by Braudel in order to objectively describe the historical processes. His main goal was to liberate ideological factors and partiality from historiography. He preferred to give a comprehensive image of historical realities. A feature of Braudel's works was his compassion for the suffering of marginal people. He articulated that most surviving historical sources originate from the literate wealthy classes. He emphasized the importance of the ephemeral lives of slaves, serfs, peasants and the urban poor. His work was often illustrated with contemporary descriptions of daily life, rarely with pictures of nobleman, kings or the rich in general.

Keywords: Braudel, structure and function, contemporary historiography, historical processes, historical realities.

Fernand Braudel era cel mai mare istoric francez al secolului al XX-lea și unul dintre conducătorii „Școlii Annales”, care accentua rolul de scară-largă a factorilor socio-economice în facerea și scrierea istoriei. Totodată el este considerat ca unul dintre precursori ai teoriei de „sistem universal”. Noțiunile de structură și funcție din punctul său de vedere teoretic și metodologic, erau prioritizate în ordinea descrierii obiective ale proceselor istorice. Scopul său principal era eliberarea istoriografiei de ideologie și de partizanat axiologic, el preferând să dea o imagine comprehensivă realităților sociale.

O caracteristică importantă a operelor braudeliene reprezenta compasiunea sa față de suferințele omului marginal. Braudel subliniază că majoritatea surselor istorice provenite la noi, vin din partea unor pături înstărite și știutoare de carte. Totuși, istoricul ne sugerează importanța a vieții efemere a sclavilor, iobagilor, țăranilor săteni și a sărăcimii urbane. În consecință, operele sale sunt ilustrate foarte des prin descrierea amănunțită a vieții cotidiene a celor mulți umili, fapt care se întâmplă rareori prin recurgerea desenării vieții de huzur a nobilimii, a regilor sau a bogătașilor în general.

Közhelynek számít a történeti elbeszélés és általában a történetírás jól bevált, azaz széles körökben népszerű és hagyományos állam - és politikátörténeti érdeklődése, és úgynevezett nevelő hivatása a nagyközönség általában a múlttól való beszédnek ezt a sokszor kenetteljes és

okító módját ismeri el történetírásnak, a szakma pedig (jobb híján) ezt tekinti a historiográfia hivatalosan elismert (és megbecsült, a közéletben támogatott) képviselőjének.

Az *eseményt*, mindenekelőtt a „történelmi eseményt” a leírás és értékelés középpontjában álló (rankei) kánon mellett azonban már a 19. században is jelentkezett az a fajta történetírás, amely - ha nehezen is - igyekezett szakítani az eseménytörténeti, illetve eseményközpontú beállítottsággal¹. De Paul Lacombe és François Simiand vagy Lewis Namier és R.H.Tawney (francia, illetve angol vonalon) már úgy gondolták, hogy az események helyett sokkal inkább a „szerkezetek” képezik a historiográfia tárgyát². E téren a legfontosabb lépéseket az Annales-kör tette meg a 20. század elején, s később pedig Fernand Braudel, aki a *struktúrát* egyértelműen az esemény fölé emelte a maga történelemelméleti diskurzusában.

A funkció fogalma-ellentétben a struktúráival-nem szociológiai, hanem nyelvvelméleti eredetű³. Lényegében mindkét fogalom fontosságának tudata és intellektuális súlya arra vezethető vissza, hogy a 20. századi társadalomtudományos gondolkodás (elsősorban Nietzsche-i ösztönzésre) szakítani kívánt a hegeli rendszerfogalommal. Míg a neokantiánusoknál és az életfilozófiában (és persze a Bergson-féle vitalizmusban is) ez programszerűen történt, addig a történetírásban-és különösen a francia historiográfiában – nem annyira elméleti, mint inkább módszertani kérdésként jelent meg.

Nagyon fontosnak tekinthető ebből a szempontból Lucien Febvre (teoretikus hozadékaiban is elismert) történetírói munkássága (különösen a Rabelais vallásosságáról -vagy inkább „vallástalanságáról” -írott, 1937-es könyve), mert új megvilágításba helyezte elképzeléseinket és tudásunkat a hit funkciójának fogalmáról. Febvre (akárcsak Bahtyin) a hitet „a környező világot homogenizáló, ideologikus és uralmi funkcióként” határozta meg, és arra törekedett, hogy a történettudományi kutatást eszerint „dezideologizálja”.

Ebben az értelemben Febvre tanítványa és barátja, Fernand Braudel, nagy lépést tett előre. Fernand Braudel (1902-1985) szerint a történetírás eseménycentrikus beállítottságának episztemológiai alapja abban a meggyőződésben gyökerezik, hogy a múlt írott dokumentumai a „teljes igazság” hitelével bírnak. Eszerint a források gondos és kritikus olvasata révén a történész rekonstruálhatja a múltat, feltárva a tények összefüggő láncolatát. Mindez, Braudel értelmezésében, csupán látszat, pontosabban ez a történelem lényegében magának a történetírásnak a történésznek a *műve*. Braudel szakítani kívánt ezzel az írásmóddal, és ez a szakítás végül is a gazdaság- és társadalomtörténet javára, és a politikátörténetként felfogott eseménytörténet kárára szolgált⁴.

Braudel tehát bevezette a „hosszú idő” (*longue durée*) fogalmát, amelyet szembeállított a kulturális vonatkozású középtávú idővel, illetve az eseménytörténeti jellegű „rövid időtartammal”. Csakhogy ez az elméleti megfontolás a történetírói ethosz választását is involválta: az esemény-, illetve politikátörténeti stúdiumok felszínesnek, a kultúrtörténeti vizsgálódások pedig az ideológiai megközelítés rabjainak tűntek. Egyedül a gazdaságtörténeti tárgyú, a „hosszú időtartamú” szerkezetek leírását célzó megközelítések váltak igazán hitelessé, hiszen ezek próbálták megragadni „az okok tudását”, az események és felfogások mögött rejlő „igazi” valóságot, a „tények mögötti lényegét”⁵.

Braudel kezdeményezése sejtetően messze túlnő a történettudomány területén, és

¹ Ilyen volt a Comte-i társadalomfelfogást követő pozitivista, vagy a Burckhart-féle „klasszikusan kultúrtörténeti” historiográfia.

² Burke, Peter, *What is Cultural History?* Polity Press, Cambridge, 2004, pp. 7-15.

³ Ankersmit, Frank, *Meaning, Truth and Reference in Historical Representation*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 2012, p. 141.

⁴ Braudel, Fernand, *A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam*, In: Gyurgyák János - Kisantal Tamás (szerk.), *Történelemelmélet*, Osiris, Bp., 2006. II., pp. 1161-1162.

⁵ I.m. 1163.

éretteti hatását a francia, sőt a globális kulturális köztudatban, közéletben. Jellemző, hogy a francia közírás egyik jeles képviselője, Jean-Marie Domenach, a kilencvenes évek elején azt írta róla: Braudel nyomán végre helyükre kerültek a történelem ténylegesen meghatározó szereplői, a termelés folyamatosságát biztosító „névtelen” emberek. S az őt megillető helyére került végre a politikátörténet is, hiszen „eltűnt a tudomány kirakatából”⁶. Braudel híres trilógiáját⁷ végre úgy olvashatjuk, mint valódi történeti munkát, és nem mint történelmi leírásnak álcázott ideológiai kézikönyvet⁸. Domenach kiemeli azt is, milyen nagy szerepet játszik Braudel módszertanában a *struktúra*, pontosabban szólva a struktúra és a *funkció* bizonyos értelemben „alternatív vezérfogalmak”.

Mindez jól ismert Maurice Aymard elemzése óta, amelyek bebizonyították: Braudel sokat merít Claude Lévi-Strauss strukturalizmusából, (és rajta keresztül) Roman Jakobson funkcionális elméletéből. Így az is elmondható, hogy historiográfiát megújító győztes paradigma részint etnológiai, részint antropológiai eredetű. Ilyen értelemben pedig szoros kapcsolatban áll a 20. századi kultúratudományok megújítási kísérleteihez. Aymard szerint a Braudel-féle „totális történelem”, amelyben az „egész” és a „rész” egyaránt megtalálja a maga helyét, éppen a strukturális és a funkcionális fogalmak széleskörű alkalmazásának tartós egyensúlyára épül⁹.

Az ambiciózus *L'invention du monde: une géographie de la mondialisation* (2008)¹⁰ első sorban a területiség történelmével foglalkozik (pontosabban: a történetiség területi lebontásainak teoretikus lehetőségeivel), a mondializáció gazdasági fluxusaival, antropológiai konfigurációival, geopolitikai és politikai összetevőivel, különös tekintettel a globális fejlődés földrajzára (városiasodás, mobilitás, termelési helyezés, telekommunikáció). Az Braudelnek köszönhető, hogy mindezekről immár *összefüggéseikben* lehet értekezni, azaz végre etnogeográfiai és kultúrhistoriai komplexitásuknak megfelelően.

Egy másik mérvadó francia kiadvány (*L'Histoire et le métier d'historienne en France, 1945-1995*)¹¹, melynek szerzői között ott van a jól ismert Peter Burke, Mario Rosa, Roger Chartier, André Burguière, ékesszólóan azt bizonyítja: „Braudel szelleme” nagyon is jelen van a mai francia történetírásban-noha a Mesterrel való óvatos, tiszteletteljes vitát a történészek mármár a kötelességüknek érzik. Érdekes módon nem a „hosszú időtartam” (és általában Braudel időfelfogása) az, ami ellenérzést vált ki, hanem az ún. *totális történelem* eszménye, amelyről a ma történészeinek többsége, ilyen vagy olyan okból, lemondani kényszerül.

A Braudel-életművel szembeni „ellenállás” igazi oka azonban alighanem másutt keresendő. Peter Burke (némi öniróniával) figyelmeztet arra, hogy korunk történésze (az akadémiai elvárások gyökeres változásainak következtében) nem engedheti meg magának, hogy braudeli módra éveket, évtizedeket áldozzon kedvelt témái tanulmányozására. Burke szerint a totális történelem igénye Braudelben is úgy ébredhetett fel, hogy módja volt vezető kutatási témáit egyre szorosabban összekapcsolni. Tér és idő, gazdaság és társadalom, struktúra és funkció hatalmas témáinak szervesülése nem jöhetett volna létre anélkül, hogy Braudel ne szánt volna hosszú éveket a Földközi tenger térségének beható tanulmányozására. Tanulmányai (nem utolsó sorban kutatói alkatának, azaz alaposságának, sokoldalúságának köszönhetően) olyannyira elmélyültek, hogy a történész - különösen az ötvenes évek végétől - egyszerre tekinthette magát a történettudományos teória és praxis mérvadó képviselőjének. Mint ilyen, ismételten kiállt

⁶ Domenach, Jean-Marie, *Anchete despre ideile contemporane*. Trad. Laura Mica. Humanitas. Buc. 1992.

⁷ *Civilisation matérielle, Économie et Capitalisme (xve et xviiie siècles)* A. Colin, Paris.

⁸ Uo. 45.

⁹ Aymard, Maurice, *Éclaircissements*, Seuil, Paris, 1988. 79.

¹⁰ Seuil, Paris, 2003.

¹¹ Főszerk. François Bédarida, szerk. Maurice Aymard, Yves Marie Bercé, Jacques Le Goff, Jean-François Sirinelli, Nicolas Roussellier. Editions de la MSH, Paris, 1995.

a totális történelem eszméje mellett, bár kezdettől hangsúlyozta, hogy nem „ideologikusan”, hanem „módszertanilag” közelíti meg ezt a fogalmat, a „tematikus totalitás” gondolatát pedig egyenesen elvetette. (Ezzel szemben Jean-François Sirinelli arra figyelmeztet, hogy Karl R. Popper híres „történelemellenes kirohanásait” követően már a hetvenes években *nem volt divat* a történelem komplexitásáról, netán teljességéről túl pozitív véleményt formálni¹²).

Érdekes most egy pillantást vetni arra, mi következett a francia és az egyetemes történetírásban Fernand Braudel után¹³. A „hosszú időtartam” braudeli fogalma ugyanis már a nyolcvanas-kilencvenes években egyre több „konstruktív kritikát” kapott, azaz nem utasították el, de jelentősen „átgondolták”. A „struktúra” és a „funkció” braudeli elképzelését is tovább „finomították” - így például Pierre Chaunu „párhuzamosan” vitte el a kvantitatív és a mentalitástörténeti historiográfia irányába. François Furet (aki egyszerre csodálta és kárhóztatta a Braudel-féle „totális történetírást”) jelentős mértékben követte a Mester módszertanát, de az ideológiai-kritika jegyében elutasította számos elméleti következtetését¹⁴.

Mi történt közben a historiográfia háza táján globális szinten? A német történelemelméleti diskurzusban uralomra jutott Reinhart Koselleck fogalomtörténeti teóriája, az angolszász világban pedig Hayden White, majd Frank Ankersmit retoricitáson alapuló reprezentativitási elmélete. Később ugyanott William H. Sewell jr. antropológiai historiográfiája és az új *historizmus* vált divattá. A lengyel Jerzy Topolski a nyolcvanas-kilencvenes években megpróbált egyfajta elméleti szintézist teremteni, kísérletét azonban szerencsétlen módon beárnyékolta, hogy nem tudott teljesen megszabadulni az államszocialista kultúrpolitika jól ismert, leegyszerűsítő klisséitől, fölényeskedő tárgyalásmódjától és főleg álszent, „materialistának” titulált utilitarizmusától.

Nagyjából másfél évtizeddel azt követően, hogy Braudel explicit formában is kifejtette elképzeléseit a „hosszú időtartam” problémájáról, Koselleck szintén felvetette a kérdést *idő és történelem* viszonyáról. Kifejtette, az *esemény* a „rövid időt”, a *struktúra* ellenben a jóval huzamosabb történelmi létezést testesíti meg. Az *esemény per definitionem* az „előttiség” és az „utániség” szigorúan kronologikus (és lineáris) rendjében „helyezkedik el”, a *struktúra* viszont túlmutat „a kronológiailag (és lineárisan) rendbe állítható tapasztalat terén, azaz sokkal inkább „térbeli létforma”. Ezért tűnik úgy, hogy az események időben zajlanak, a személyek „időhöz köthető módon” idézik elő vagy szenvedik el őket, míg a *struktúrák* „idő-, egyén- és sorrend-fellettiek”, és valamiféle „funkcionális meghatározást igényelnek”.

Ismét előtérbe kerül tehát a *struktúra* és a *funkció* egymásmellettiése, egymásra vonatkoztatottsága, sőt elkerülhetetlen összefüggése. A *struktúra* esemény(ek) következtében jön létre, s maga is generálhat eseményeket. Koselleck-Braudellel egybehangozóan - úgy véli: az események elbeszélésre kínálkoznak, a *struktúrák* ábrázolásra, leírásra, míg a *funkciókat* elsősorban értelmezni kell (nyilván előzőleg megállapított események és *struktúrák* függvényében.)¹⁵

Koselleck az *esemény*, a *struktúra* és a *funkció* fogalmi mellé - *közvetítő jelleggel* - bevonja a jelentés, a kép, a kommunikáció és főleg a nyelv fogalmát. A *nyelv* mint tudati *struktúra* és kommunikációs *funkció* jelenik meg, amelyen kívül nincs és nem is lehet emberi történelem. Koselleck azt is hangsúlyozza, hogy a *linguistic turn* mennyire meghatározta a *történelmi megismerés* új formáit. A nyelvi kifejezés mint képi *megjelenítés* (reprezentáció) közvetíti sőt felülírja a historiográfiában az *esemény*, a *történés*, a *struktúra* és a *funkció* fogalmát. A nyelv (amely-

¹² Popper, Karl R., *A historicizmus nyomorúsága*. Ford. Lékai András. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991, p. 75.

¹³ Az alábbiakban Jacques Le Goff és Roger Chartier írásaira támaszkodunk (lásd. *Visszatérések a mai francia történetírásban*. Budapesti Könyvszemle 12. (2000), pp. 192-197.

¹⁴ Czoich Gábor, A „longue durée” körüli viták. In. *A felhalmozás műve* (szerk. Halmos Károly et al., Századvég, Bp. 2009, pp. 517-528.

¹⁵ Koselleck, Reinhart, *Ábrázolás, esemény és struktúra*. In. uő. *Az elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. Ford. Szabó Máté, Atlantisz, Bp., 2003, pp. 164-165.

nek segítségével megjelenítjük a múltat) nem egyszerűen „tárolja” a múltbeli struktúrákat és funkciókat, hanem olyan valóságnak mutatja azokat, amelyeket maga idéz fel, azaz teremt újjá. (Csakhogy így a nyelv nem csupán képviseli, hanem korlátozza is a történelmi cselekvő valamikori tetteinek megjelenítését)¹⁶.

Ezzel Koselleck visszakanyarodik a braudeli figyelmeztetéshez: a történész nemcsak írja, hanem alkotja is a történelmet. Így a történészek a történelmi múltban keletkezett tapasztalatokat folytonosan felfedezik, feljegyzik, továbbítják és újraírják. Ez pedig nem jelent mást, mint azt, amit Braudel már jelzett: a historiográfustól „megbízható” (kvázi végleges) múltismeretet, éppen „tapasztalatainak alkotói egyirányúsága”, azaz tudományos szűkössége folytán, nem lehet és nem is szabad elvárni. Annál is inkább, mert a történetírónak egyszerre két irányba kell figyelnie: egyszerre kell megragadnia a gyorsan változó és a mélyben lassan haladó, alig észlelt „történeteket”, a mában is észlelhető és a már befolyásoló, sőt meghatározó folyamatokat. A kettő objektív viszonyának megmutatása a történetíró „igazi művészete” (azaz „alkotás-kényszere”).

Mindez rendkívüli módon felértékeli „a történész szerszámosládáját”, azaz a leírás eszközeit. A *struktúra* és a *funkció* fogalmai ma a történelemelmélet (de még az olykor esztétizáló, olykor moralizáló) történetfilozófia immár megkerülhetetlen (értsd: használandó) koncepcusai. Erre jó példa lehet egyrészt Walter Ong, másrészt William H. Sewell jr. és Simon Shama munkássága. (Ong a történelmet megjelenítő szó és írás - a szó technológizálódása -, Sewell pedig, ugyancsak jellemző módon, az esemény értelmezése kapcsán nyúlt vissza Braudel struktúra -, illetve funkciófogalmához.)

Frank Ankersmit nyomán egyre gyakoribbá válik a történelem és a nyelviség, illetve a történetek oly vizsgálata, amelynek előterében a nyelvi reprezentáció és a valóság közötti viszony áll, valamint a „képi kifejeződés” fontosságának előterébe állítása. A valóság önnön történeti reprezentációját (legyen szó eseményről, struktúráról vagy funkcióról) a nyelven keresztül nyeri el. Ezért tartotta fontosnak Philippe Carrard az *Annales* köréhez tartozó francia historikusok nyelvhasználatának beható elemzését¹⁷. Magyarázat és leírás narratív módozatainak ténylegesen megvalósuló használatát (és jelentőségét), a történetírói gyakorlatban, többnyire még maguk a historikusok sem látják tisztán. (Ugyanez a helyzet tapasztalható a diskurzus ideológiai elemeire vonatkozólag.)

Carrard hangsúlyozza: a *történetmondás* a *szóbeliség*, a *történetírás* pedig az *írásbeliség* függvénye, illetve terméke, és az ebből fakadó különbözőségek nemcsak Homérosz és Thuküdidész között mutathatók ki, hanem „elkísérik”, a tudományág egész alakulását, fejlődését, tagolódását. A mai francia történetírásban is (itt elsősorban az *Annales* köréről van szó) kialakult az írásbeliség „saját” poétikája. E poétika szerint az esemény megjelenítését az elbeszélő narráció végzi el. Ennél fontosabbnak látszik azonban a struktúra ábrázolása, ecsetelése, megjelenítése, ez pedig a leíró (és elemző) beszédmód feladata. A funkció megmutatása az értelmezésekben és értékelésekben bukkan fel, és Braudeltől kezdődően (különösen pedig Jacques Le Goffnál) gyakran az *antropologizálás* képét ölti fel¹⁸.

Ugyancsak Ankersmit „kifejezésméleti” eszmefuttatásainak hatása érződik Walter Ong írásbeliség-értelmezésein¹⁹. Ong szerint a kirografikus kultúrából óhatatlanul ki kell nőnie a nyomtatásos technológiának, amely a 18. századtól a történeti írásmódot (sőt gondolkodásmódot is) meghatározza. Ebből következik, hogy a „modern gondolkodásmód” jegyében

¹⁶ Koselleck, Reinhart, *Tapasztalatváltozás és módszerváltás*. Korall 23, 2006, pp. 31-49.

¹⁷ Carrard, Philippe, *Poetics of the New History. French Historical Discourse from Braudel to Chartier*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992.

¹⁸ Uő, *History as a Kind of Writing: Textual Strategies in Contemporary French History*. University of Chicago Press, Chicago, 2017.

¹⁹ Ong, Walter, *Szóbeliség és írásbeliség*. Ford. Felkai László, Gondolat, Bp. 2010.

búvárkodó történetíró múltat illető felismerései (és egyáltalán: megismerő tapasztalatai) nem felelhetnek meg a valamikori, a „kizárólagos” vagy „maradványos” szóbeliség körülményei között kutató historikus (és természetesen az eme korokban élő és tevékenykedő „történelmi ágens”) önértékelésének, illetőleg öntudatának.

Az *esemény és történés, a struktúra és funkció, a diskurzus és habitus* fogalmi összefüggéseit emeli ki William H. Sewell akkor, amikor részletesen értelmezi a Bastille ostromát mint történelmi esemény megkonstruálását²⁰. Az esemény többnyire nem gyors lefutású történés, hiszen szabad utat kell nyitnia a strukturális átalakulás előtt. Elindulnak az érvényben lévő struktúrák bomlási folyamatai, ám ebben az időben az aktorok (a történelem ágensei) még bizonytalanok azt illetően, hogy mi is történik velük valójában. Ez a bizonytalanság természetesen a feledés homályába merül amikorra kialakul az esemény (történelmi) jelentőségének tudata. Így a Bastille ostroma, bevétele és lerombolása utóbb minden fennakadás nélkül azonosítódik a forradalommal. A forradalomként azonosított történelmi esemény ekkor már kiemelt történésnéként szerepel (a kortársak tudatában is), első történetírói pedig szinte magától értetődően ruházzák fel „forradalmi tudattal” (mint társadalmi habitussal) azokat az ágenseket, akiknek egyébként primer történelmi tapasztalata és (annak szóbeli vagy írásbeli kifejeződése) még eltért bármilyen „forradalmi diskurzustól”.

Sewell szerint tehát a szóban forgó epizód csupán idővel vált „forradalmi jelentőségűvé” (azaz vált ki külön jelképes értelemmel az erőszakos párizsi tömegakciók sorából). Ahhoz, hogy ez bekövetkezessen, még számos más eseménynek kellett ezzel egy időben megtörténni, illetve a „koherens történés” szintjén megmaradni. Eme különféle de egy irányba mutató eseményszekvenciák együttes hatására nyerhette el végül július 14. a forradalom címkéjét. Vagyis azt, hogy a koherens, összetartozó történések gyűjtőpontjaként funkcionáljon - „felismert” diskurzusban és „tulajdonított” habitusban egyaránt. A Bastille-események „forradalmi eseményként” fel- és elismert korabeli jelentősége „hetek múlva” derült ki - arra pedig, hogy ostromlói „forradalmi habitussal” bírtak (július 14. délutánján), természetesen nem az ostromlók „jöttek rá”, hanem azok, akik „közben” immár egy forradalminak nevezhető funkcionális diskurzust alakítottak ki.

A *jelentéstulajdonítás* mint a történelmi tudat „meghatározó funkciója” tehát július 14. és 23. között ment végbe. A funkció-probléma azonban a kultúraszociológiai vizsgálatok bármely szintjén felmerülhet - annál is inkább, mert a *funkció* a jelentéssz összefüggések szintjén jelentkezik a legerőteljesebben, latens vagy manifeszt módon egyaránt. A forradalom, nyilván történelmi struktúrának számít, azonban az is világos, hogy körülírható és értelmezendő történelmi funkciója van. A funkció nyelvhez és kultúrához kötöttsége miatt, persze, eltöprenghetünk azon, hogy a *forradalom mint funkció* „strukturális funkciónak” vagy pedig „funkcionális struktúrának” tekinthető-e? (A Robert Mertontól eredő kérdés, az tudniillik, hogy a struktúra vagy a funkció az elsődleges, a két fogalom egymásra utaltságának mértékén túl az elméleti szociológia számos más, és hasonlóan fontos, problémájára figyelmeztet)²¹.

A „nincs szerkezet működés nélkül” magának a „szociológiai képzeletnek” az alaptémája. Ezért aztán méltán nevezhette Peter Burke Braudel történeti írásmódját „szociologizálónak”, és ezzel magyarázható az is, hogy a „világrendszer-elméletet” megalkotó szociológus, Immanuel Wallerstein kezdettől úgy tekintett Braudelra, mint példaképre. Hiszen Braudel - a maga struktúra - és funkciófelfogásával - nagy segítséget nyújtott a történeti szociológián túl a társadalomelméletnek is. Braudel elméleti kezdeményezéseinek fő hasznélvezője azonban mégis a történettudomány, pontosabban a gazdasági jelenségekre összpontosító társadalomtörténet.

²⁰ Sewell, William H. Jr., *Logics of History. Social Theory and Social Transformation*. University of Chicago Press, Chicago, 2005, pp. 81-151, 197-270.

²¹ Ezzel kapcsolatban: Boudon, Raymond, *Sociologie*. Seuil, Paris, 1988, pp. 76-79.

Braudel elsősorban arra tanít, hogy elkerülendő bármiféle fogalmi vagy módszerbeli „privilegizálás”, s főleg a magát a historikust igazoló *eszményítés*. Ezért keresi olyan makacsul a minél „jelentéktelenebb” tényeket. Egyik kedvelt kifejezése a *mindennapiság*, s ha egyáltalán fontos abban a hatalmas építményben valami, amit létrehozott (és amit a szakmának és az érdeklődőnek ajánl), az a *mindennapi ember*. A értelmiséghez és a kulturális, valamint a politikai elithez túl sok eszme (és ideológia) kötődik, túl sok csúrés-csavarás, értelmezés és magyarázat. A mindennapi ember a maga hétköznapjaival beszél és vall a történelemről, a tevékenységével, és Braudel úgy gondolja, hogy viszonylag a tettek hazudnak a legkevésbé²².

Csak hogy feltárásukhoz - a realista szemléletmódon túl - hatalmas apparátus és nagy türelem kell. Braudelnek (szerencséjére és szerencsénkre) mindkettő megvolt. Tudta, hogy mit akar, és hogyan akarja - jellemző rá, mint íróemberre, hogy csodálatosan fogalmazott, ám lelkesedését ironiával fékezte. Következetesen kerülte a hatásos szentenciákat, mert félt az álkatarzistól és a leegyszerűsítéstől. Tudta, a leegyszerűsítés, a nagyotmondás, a sematizálás a mindenütt lappangó ideológiának kedvez, a futószalagon gyártott és alig ellenőrzött, soha nem vitatott állértékeknek²³.

Ezért Braudelt mindig jobban érdekelték a forradalmak okai, mint maguk a forradalmak, hisz számára ezek az okok sokkal hosszabb életűnek bizonyultak, mint látványos, de felszínes okozataik. Kétségkívül ezzel magyarázható, hogy a hetvenes évektől (az ideológia-érzékeny) francia historiográfiai környezetben csappanni kezdett a népszerűsége, ellenben az Egyesült Államokban a legtekintélyesebb külföldi történész rangjára emelkedett, valóságos kultusza kezdődött (Ez, alkalmasint, azonban még tovább is növelhette az esetleges anyaországi ellenérzéseket).

A braudeli tudományos magatartás az *elkötelezettség* és a *függetlenség eszményeire* épült. Ez azt jelentette, hogy kötelező az *elkötelezettség* a *tudományos igazság* irányába, és nélkülözhetetlen a *függetlenség* minden fajta társadalmi *előítéllettől*. Braudel Franciaországban valóban mindent megtett a független tudományos kutatás korszerű fórumainak megteremtése érdekében. Ezzel egyrészt Marc Bloch és Lucien Febvre törekvéseit folytatta, másrészt (egyszerre) ismerte fel a *nacionalizmus* és a *globalizáció* veszélyeit. Belátta, hogy a nemzetközpontú történetírás belterjességének ellensúlyozására nemzetek feletti álláspontot képviselő tudományos műhelyekre van szükség. Ugyanakkor felismerte a regionális és mikroregionális (olykor radikálisan etnohistorikus) kutatások fontosságát is, és olyan munkatársi gárdát szervezett maga köré, amelynek tagjai mindkét irányban jól tájékozódtak. (Természetesen elvetette a retorikusan patriotárd, a történelmet megszépítő historiográfia minden változatát).

Fernand Braudel úttörőnek bizonyult munkatársi és tanítványi kapcsolatainak formálásában is. Körülötte nagy tudású és nagy hatású történészek kis csoportja alakult ki, akik Európában és szerte a világon közvetítették fő gondolatait, ismertették és népszerűsítették tudományos eredményeit. Ezeknek Braudel nemcsak kutatásait segítette, de pályépítésüket is jótékonyan befolyásolta. Így elmondható, hogy a francia történész az iskola-alakítás korszerű példáját is felmutatta, és tanítványai a nyolcvanas-kilencvenes években vezető személyiségeivé váltak nemcsak a francia, de az angol, görög, olasz, spanyol vagy USA-beli történetírásnak is. (Ugyanez érvényes munkatársaira - így a magyar Makkai Lászlóra - is).

Az ötvenes-hatvanas évek strukturalizmusa érthető módon büszkén és önérzetesen a magáénak tudta Braudelt. Egy ilyen sokoldalú, szuverén alkotót azonban nem könnyű egyetlen irányzathoz kötni. Sokan hatottak rá (Émile Durkheim, Karl Marx, Henri Pirenne), maga még többekre hatott (Roger Chartier, Georges Duby, Jacques Le Goff, Pierre Chaunu munkásságát nehéz volna elképzelni hatása nélkül, az bizonyos.) Igazi öröksége alighanem az, hogy vissza

²² Braudel, *i.m.* 1167.

²³ *I.m.* 1168.

tudta adni a történetírás szakmai méltóságát – egy olyan korban, amikor a társadalomtudományok tekintélye többször is megingott, a gyakori elméleti és módszertani váltások miatt.

Gyáni Gábor 2011-es akadémiai székfoglalójában úgy vélte: Fernand Braudel „programalkotó elméleti kijelentései” szinte „lecserélték” az eseménytörténet-írás korszakát a szerkezet-analízis korszakára. Egy új, mindenképpen hitelesebb episztemológia vette kezdetét a történettudományban, amelynek hamarosan megjelentek a jótékony ontológiai és axiológiai következményei is²⁴. Gyáni, történelmi esemény és történelmi struktúra viszonyát elemezte, úgy látja, hogy Braudel „fogalomtörténeti megújulást” alapozott meg a 20. századi történettudományban azzal, hogy képes volt a kutatók figyelmét a *strukturális* fontosságára irányítani.

Egy másik magyar szerző, Mórocz Gábor a *funkcionalitás* braudeli felfogását értelmezi, különös tekintettel *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában* című mű zárófejezetének emberképére. Következtetése az, hogy még a „strukturalista” Braudel sem képes kivonni magát a múlt elsődleges (azaz narratív) megértésének szuggesztíója alól – az általa strukturálisában felvázolt civilizáció csupán II. Fülöp alakjában (vagyis antropomorfizálódva) nyeri el „történelmi értelmét”. Az ember a szerkezet és a működés összekapcsolódásának közvetítője – s a spanyol uralkodó jelképesen megtestesíti ezúttal azt a populációt, amely a kor keretei között keresi a történelem mindennapos racionalitását²⁵.

Paul Ricoeur fenomenológiai vétetésű történetfilozófiai szintézise, illetve eme szintézis Braudelhez való viszonya nem véletlenül kerül Mórocz figyelmének előterébe. A fiatal esztéta az arány-, a mérték-, a szépség- és harmónia-eszmény motívumait követve vizsgálta a braudeli koncepciót, és Ricoeur megközelítése kapóra jött annak bizonyítására, hogy a strukturálisizmus, meghirdetett „objektívizmusa” ellenére, nem nélkülözheti a szerves kapcsolódást a kultúra humanista tradícióihoz és a „világegész” jól ismert platonista eszményéhez. (Ehhez kell a megismerő szubjektum ontológiai pozíciójának egyfajta rehabilitálása „hiszen Braudel joggal érezhette, hogy a 20.-ik századi történetfilozófia meghátrál az „egésszel való szembesülés” tudati terhe és felelőssége előtt).

Ahogy Carlos Rojas írja *Fernand Braudel et les sciences humaines* (2004) című könyvében: Braudel csupán az ember ideológiai eszményét (azaz általában az ideológiai ember-eszményeket utasította el, ezzel szemben azonban a humanitás axiológiai primátusát állította és vallotta²⁶. Ilyen értelemben a francia történetíró nem a humanizmus évszázados eszményrendszerének tagadója, hanem annak voltaképpen hiteles megújítója. (Főleg, ha arra gondolunk, hogy műveiben milyen meggyőző módon állt ki a *mindennapi ember* történelmi méltóságának elfogadhatása, megértése mellett, és milyen határozottan képviselte azoknak az igazát, akiket a „gazdagok, a királyok és a nemesek történetírása” megpróbált eltüntetni a történelem tudatának nagy ünnepi körképeiből).

A nagyszámú Braudel-fordítás talán ennek a felismerésnek a következménye is – ne feledjük, hogy Braudel még életében európai, sőt világ-klasszikkussá vált, ismertsége évről évre nőttön-nőtt. Így például angol nyelven 12 könyvcíme szerepel, román nyelven pedig nem kevesebb, mint 8 könyvét lapozhatja az olvasó. (E téren 17 könyvcímmel vezet az olasz recepció és a spanyol is 14-et mondhat magáénak.) A spanyol Braudel-irodalom egyébként rendkívül kiterjedt, olyannyira, hogy már-már versenyez magával a franciával. (Megjegyzendő, hogy létezik japán és kínai recepció is).

Bizton állíthatjuk azt, hogy ma is létezik Braudel-kultusz, sőt mintha reneszánszát

²⁴ Gyáni Gábor, *Történelmi esemény és struktúra: kapcsolatuk ellentmondásossága*. Történelmi Szemle, LIII, 2011.2, pp. 145-161.

²⁵ Mórocz Gábor, *Ricoeur és a braudeli „hosszú idő” problémája*. Belvedere Meridionale. Történelem és társadalomtudományok. XXVI., 2014. 3. pp. 129-138.

²⁶ Magyarul: Rojas, Carlos, *Fernand Braudel és a társadalomtudományok*. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2016.

élné, nemcsak a fordítások folytonos növekedése, hanem az interpretációk rendkívüli gyarapodása révén is. Mint említettük, a kezdeti lelkesedést ugyan némi óvatosság váltotta fel egy időben, az elmúlt tíz esztendőben azonban újra fontossá vált, és egyre nélkülözhetetlenebbnek tűnik mindaz, amit braudeli örökségnek nevezhetünk. Amelynek pedig legfőbb komponense a „szerkezeti szemlélet” (Gyáni Gábor) és a „formatív funkcionalitás” (Mórocz Gábor), azaza a historiográfia strukturalista-funkcionalista ihletésű megújítása, s ebben Braudel és tanítványai élen jártak és élen járnak. (Legyen szó akár a historiográfiai szemlélet és gyakorlat mai magyar közegéről, illetve műhelyeiről).

Braudel fő művei természetesen olvashatóak magyarul. Fordításuk sorrendje azonban sokat sokat elárul arról, hogy a magyar történettudomány mit tart fontosnak az életműből. Íme a lista: *A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen. Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus. XV-XVIII. század.* Ford. Pődör László. Gondolat, Bp. 1985; *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában, I-III.* Ford. R. Szilágyi Éva. Akadémiai - Osiris, Bp. 1996; *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV-XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen.* Ford. Pődör László. Gutta, Bp., 2004; *Franciaország identitása, I-II.* Ford. Mihancsik Zsófia. Helikon, Bp., 2003-2004; *A kapitalizmus dinamikája.* Ford. Ábrahám Zoltán, Tóth Gábor. Európa, Bp., 2008.

Ezek szerint az *Écrits sur l'histoire* (1968) és a *Grammaire des civilisations* (1987) kivételével minden jelentős Braudel-művet lefordítottak magyarra (Az *Écrits* legjelentősebb tanulmányai közben gyűjteményes kötetekben jelentek meg.) Azt mondhatnánk, a fordítások és a szakirodalom felől nézve, hogy konkrét gazdaságtörténet játszik nagyobb szerepet, de jól látszik, hogy azzal sem könnyű megbirkózni. Elmondható tehát az, hogy bizonyos értelemben a magyar Braudel-recepció még folyamatban van. Ennek a folyamatszerűségnek az általában jellemző előnyeivel és hátrányaival.

Kereskényi Sándor

Muzeul Județean Satu Mare, RO

e-mail: kereskenyis@yahoo.com